

VĒSTURES AVOTI

Andrejs Edvīns Feldmanis

ALFRĒDS AUSTRINŠ – DIPLOMĀTS UN KULTŪRAS DARBINIEKS (22.08.1893.–26.02.1963.)

2004. gada 13. janvārī šā raksta autors – Okupācijas muzeja audiovizuālo materiālu krātuves darbinieks videolentē ierakstīja Mirdzas Austrīnas (dz. Freivalde, 1921) dzīvesstāstu. M. Austrīņa – medmāsa, Otrā pasaules kara laikā beigusi Tirļanā (Baškīrijā) frontes medmāsu kursus – Latvijas PSR vēsturē ir pazīstama kā Tirleānas meitene.¹ Šīs sarunas laikā M. Austrīņa ieminējās par savu vīru Alfrēdu Austrīņu.²

Pēc pieciem gadiem – 2009. gada 3. aprīlī viņa piezvanīja un lūdza atnākt pēc vīra arhīva dokumentiem un fotogrāfijām. Jūs uzdosiet jautājumu: kā tad tā – “sarkanā” medmāsa uztic savus dokumentus un atmiņas Okupācijas muzejam? Lieki būtu atgādināt, ka muzejs nešķiro liecību sniedzējus pēc politiskās pārliecības, tautības un reliģiskās piederības.

Šoreiz stāsts būs par Alfrēdu Austrīņu,³ veidojot vienu no dokumentu kopas pienesumiem muzejam un to pirmpublicējumiem. Šis nebūt nav pilns pētījums par viņu, tas balstās uz muzejā un citos avotos autoram pieejamajiem materiāliem, akcentējot periodu no 1944. līdz 1950. gadam Latvijas PSR. Pieejamie dati, kā arī tie materiāli, kuri pētniekam slepenības dēļ pašreiz nav aizsniedzami un ir ārpus mūsu valsts robežām, liecina, ka viņa autobiogrāfiskais pētījums būtu daudz plašāks.

Kā aktieris un teātra režisors A. Austrīņš 1919. gadā bija nokļuvis Feliksa Dzeržinska izveidotajā čekas institūcijā? (Sk. 1. att.)

Daļēju atbildi sniedz viņa jaunības dienu biogrāfija. Strēlnieks. Pirmajā pasaules karā darbojies Iskolastrela dramatiskajā ansambli. No 1918. līdz 1919. gadam Maskavas Latviešu strādnieku teātra aktieris un režisors. Pievienojies tiem latviešu strēlniekiem, kuri simpatizēja boļševiku idejām. Kā iesaistījies čekas aparāta darbībā,

pašlaik nav iespējams uzzināt. Domājams, ka čekistiem savā vidē vajadzēja inteliģentus kultūras darbiniekus.

Ielūkosimies dokumentā, kas datēts ar 1945. gada 23. jūliju un kur A. Austriņš sniedz rakstiskas ziņas PSRS Tautas komisāru padomes Mākslas lietu komitejas kadru daļai.

“1918.02.–1918.08. Sarkanās Gvardes štāba priekšnieka adjutants un Virspavēlniecības speciālo uzdevumu komisārs.

1918.08.–1919.02. Kara kontroles pilnvarotais.

1919.02.–1919.09. Dienvidrietumu rajona republikas attīrīšanas pilnvarotā palīgs un Visukrainas Ārkārtas komisijas ārzemju aģentūras vadītājs.

1919.09.–1920.08. Čekas nodaļas pilnvarotais vadītājs.

1920.–1938. PSRS Ārlietu tautas komisariāta nodaļas atbildīgais diplomātiskais darbinieks, pēdējā amatā PSR lietu pilnvarotais sūtnis Somijā.

1938.10.–1944.03. PSRS Viegļās rūpniecības ministrijas sistēmas juriskonsults, sagādes daļas priekšnieks, vecākais ekonomists, juridiskais konsultants un Viegļās rūpniecības tautas komisariāta Plānu–finansu daļas priekšnieka vietnieks.

1944.03.–1945.02. Latvijas PSR Tautas komisāru padomes Mākslas lietu pārvaldes Teātra daļas priekšnieks.”⁴

1920. gadā A. Austriņš no čekas darbinieka pēkšņi kļuvis par diplomātu. Savā pirmajā diplomātiskajā misijā viņš tiek norīkots uz Latviju, kur līdz 1922. gadam strādā Padomju Krievijas sūtniecībā Rīgā par konsulārās daļas vadītāju.

Padomju Krievijai sākumā bija grūti samierināties, ka Latvija Brīvības cīņās ar savu jaunizveidoto karaspēku padzina “sarkano” valdību un tai pakļauto armiju, kuras rindās bija arī komunisma idejas apmātie latvieši. Padomju Krievija sāka īstenot savus plānus, lai traucētu attīstīties un nostiprināties neatkarīgajai Latvijai. Šo plānu realizācijai vajadzēja atrast latviešu tautības personas, kuras varētu iekļaut diplomātiskās misijas darbā Latvijā. A. Austriņš tam bija piemērota kandidatūra – zināja latviešu valodu, orientējās tā brīža saimnieciskajā un politiskajā situācijā, pārzināja Latvijas ģeogrāfiju. Jaunā valsts sāka veidot savu robežu. Latvijā no Padomju Krievijas lielā daudzumā iesūtīja teroristus, spieģus, spekulantus, visus, kuriem vajadzēja destabilizēt stāvokli valstī. 20. gados Latvija fizisko un arī politisko robežu sargāja ar lielām grūtībām.⁵

1921. gadā A. Austriņš tiek iekļauts Padomju Krievijas delegācijā kopā ar Jakovu Hanecki un Ļevu Aleksandru, kuri paraksta “No-

līgumu starp Latviju un Padomju Krieviju par pilsonības optācijas kārtību, atgriešanos dzimtenē, par abu nolīgumu slēdzēju pilsoņu īpašumu izvešanu un likvidēšanu”. No Latvijas puses šo dokumentu paraksta Zigfrīds Meierovics, Alfrēds Birznieks, Jānis Vesmanis.⁶

Optācijas nolīguma I daļa tiek parakstīta 1921. gada 22. jūlijā, II un III daļa – tā paša gada 6. novembrī Rīgā. Tam, ka šo nolīgumu no Padomju Krievijas puses parakstījis latvietis, vēsturnieki nav pievērsuši uzmanību.

No Krievijas dzimtenē vēlējās atgriezties tūkstošiem latviešu, kuri tur bija aizklīduši Pirmā pasaules kara laikā. Latviešu atgriešanos ļoti kavēja Padomju Krievija. Starp tiem, kuriem izdevās šķērsot Latvijas robežu, bija arī čekas savervēti aģenti. Pēc optācijas nolīguma parakstīšanas diplomātiskās attiecības starp Latviju un Padomju Krieviju vēl vairāk sarežģījās. Latvijas drošības dienesti bija apcietinājuši ļoti daudzus nelegāli robežu šķērsojušos padomju teroristus.

1921. gada 25. jūlijā Z. Meierovics paraksta notu par to, ka Padomju Krievijas valdība nepilda 1920. gada 11. augustā parakstīto miera līgumu starp Latviju un Padomju Krieviju punktus par Latvijas pilsoņu un viņu mantas atgriešanos Latvijā. Šo notu 1921. gada 4. augustā Maskavā iesniedz Latvijas sūtnis Padomju Krievijā Ēriks Feldmanis.⁷

Viens piemērs par līguma nepildīšanu ir saistīts ar evakuētās Daugavpils gultņu fabrikas iekārtām. 1921. gada 10. jūlijā ceļā uz Latviju Rževas dzelzceļa stacijā Krievijā tika apturēts ešelons ar šīm iekārtām un nosūtīts atpakaļ uz Maskavu, pavadošais personāls apcietināts.

Otrs piemērs. 1922. gadā pēc Pilsoņu kara Krievijā uz Latviju no Ukrainas brauca ešelons ar latviešu strēlniekiem visā apbruņojumā. Padomju varas iestādes nebija devušas oficiālu atļauju braucienam un to visādos veidos un visādiem līdzekļiem kavēja mezglu stacijās. Šī brauciena dalībnieks – strēlnieks J. Jirgensons no Mērsraga savā liecībā (1972. gadā) stāstīja par piedzīvojumiem mājupceļā. Ešelonā uz divām vagonu platformām atradās četri lielgabali. Kā brīdinājums nekavēt ešelona gaitu Ukrainā ar lielgabala šāvieniem tika sagrauta viena no stacijām. Caurbraucot Maskavai, padomju varas pārstāvju pavēles netika ievērotas un bruņojums netika nodots. Līdz strēlniekiem bija nonākušas ziņas par radītajiem šķēršļiem, civiliedzīvotājiem atgriežoties Latvijā. Karavīri neticēja solījumiem.

Kādi bija A. Austriņa pienākumi minētajā periodā saistībā ar aprakstītajiem notikumiem, strādājot Rīgā Padomju Krievijas sūtniecībā? Varbūt viņu satrauca Rēzeknes stacijā uzceltās karantīnas

barakas, kurās dažāda ilguma laiku pavadīja bēgļi no Padomju Krievijas. Vai Latvijas izlūkdienssts mēģināja pārbaudīt un ievākt ziņas no visas Latvijas par personām, kuras atgriezās?

Visu šo darbu vadīja un koordinēja Padomju Krievijas sūtniecībā Latvijā akreditētie diplomāti. Iespējams, ka, strādājot Rīgā (1920–1922), A. Austriņš ar savu padomu palīdzēja izveidot Padomju Krievijas interesēm atbilstošu izlūkošanas filiāli, lai grautu jaunās Latvijas valsts neatkarību no iekšpuses. Latviešu valodas zināšanas un kontaktēšanās ar latviešiem ļāva ievākt Padomju Krieviju interesējošo informāciju. Arī mākslas aprindās, it sevišķi teātra pasaulē, kur paretam valdīja bohēmiska gaisotne, varēja iegūt vērtīgu informāciju.

Padomju Krievija turpināja nepildīt nolīgumā parakstītos punktus, bet sāka piekopt gūstekņu apmaiņas praksi. Krievijas pārstāvji uzstāja mainīt, viņuprāt, par politiskiem motīviem apcietinātos Padomju Savienības pilsoņus pret latviešiem, kuriem uzturēšanās laikā Padomju Krievijā inkriminēja dažnedažādus noziegumus.⁸ 1926. gadā Padomju Savienība īstenoja savu vēlmi – un notika politeslodzīto maiņa no abām pusēm Sebežas stacijā. Latvija izdeva saķertos teroristus, spieģus un krāpniekus, pretī saņemot Krievijā nelikumīgi apcietinātos Latvijas pilsoņus. Šo apmaiņas procedūru Padomju Krievija filmēja, un tā ir apskatāma kinorežisora Andra Feldmaņa dokumentālajā filmā “Austrumu robeža” (1991, Telefilma-Rīga).

1919. gadā, strādājot pretizlūkošanā un vadot ārzemju aģentūru, A. Austriņš bija apguvis prasmes, kuras viņš, iespējams, izmantoja, pārejot darbā diplomātiskajā dienestā. Padomju Savienības interešu un pārraudzības zonā ietilpa Japāna, Zviedrija, Urugvaja, Somija. Par A. Austriņa darbību minētajās valstīs autoram dokumentu nav, izņemot fotogrāfijas, kas glabājas Latvijas Okupācijas muzejā, un Zviedrijas Valsts arhīvā atrastos trīs dokumentus.

“PSRS sūtniecībai ir tas gods paziņot Karaliskajai Ārlietu ministrijai, ka Alfrēds Austriņa kungs, PSRS sūtniecības Zviedrijā pirmais sekretārs, saņēmis rīkojumu no Maskavas un atstās savu posteni Zviedrijā.

PSRS Ārlietu tautas komisariāts norīkojis A. Austriņa kunga vietā Jāni Šmita kungu, kurš patlaban pilda pirmā sekretāra pienākumus PSRS sūtniecībā Dānijā.

Saskaņā ar pieņemto kārtību PSRS vēstniecība Zviedrijā vērsās pie Karaliskās Ārlietu ministrijas ar lūgumu atzīt Jāņa Šmita kungu kā PSRS vēstniecības Zviedrijā pirmo sekretāru. J. Šmita kungs dzimis

Rīgā 1891. gada 16. martā, un kopā ar viņu ierodas sieva Zelma Šmita kundze, dzimusi Rīgā 1895. gada 12. jūnijā.

Sūtniecība būs pateicīga Karaliskajai ministrijai par Zviedrijas Karaliskās sūtniecības Kopenhāgenā autorizēšanu, vīzēt Šmita kunga un kundzes pases.

*Stokholmā, 1932. gada 19. janvārī
Karaliskajai Ārlietu ministrijai Stokholmā”*

Kā liecina pārējie arhīvā lasītie dokumenti, Jānis Šmits ir pēdējais citas tautības diplomāts, kurš strādā Zviedrijā PSRS sūtniecībā. Turpmāk pirmā sekretāra amatu ieņem tikai krievu tautības diplomāti, turklāt viņu nomaina notiek uzkrītoši bieži.

1937.–1938. gadā Padomju Savienībā īstenotā plašā represiju kampaņa skar arī izlūkošanas un pretizlūkošanas darbiniekus, it sevišķi tos, kuriem ir cita nacionalitāte. Šajā gadījumā – latvieti.

Šķiet, ka sāk izpausties Staļina neuzticēšanās diplomātiskajās misijās esošajām personām. Padomju Savienībā tiek iedarbināta represiju sistēma, kas kulmināciju sasniedz 1937. gadā. A. Austriņš 1938. gadā tiek atsaukts no pirmā sekretāra amata PSRS sūtniecībā Helsinkos un, šķērsojot PSRS–Somijas robežu, apcietināts. Viņam atņem arī diplomātisko imunitāti. Brīnumainā kārtā viņš netiek nošauts. Domājams, ka viņu glāba bijušie kolēģi no pretizlūkošanas dienesta.

1944. gada 30. jūlijā Latvijas PSR Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs Vilis Lācis un Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas sekretārs Jānis Kalnbērziņš paraksta darba apliecību A. Austriņam, ka viņš ir Latvijas PSR Mākslas lietu pārvaldes Teātra nodaļas priekšnieks. Zīmīgi, ka apliecība derīga līdz 1944. gada 1. oktobrim. Pēc tam apliecība tiek pagarināta līdz tā paša gada 31. oktobrim. Šis dokuments uzskatāmi parāda, ka padomju administratīvajam aparātam jau kopš pirmajām dienām pēc Rīgas ieņemšanas bija jāsāk darboties (sk. 12. att.).

Šeit gan jāpiemin, ka šādu darba apliecību jau 1944. gada 31. martā parakstīja LPSR Tautas komisāru padomes Mākslas lietu pārvaldes priekšnieks Herberts Līkums (1902–1980) (sk. 13. att.). Pārvalde tobrīd atradās Maskavā, Sarkanajā laukumā 3, GUM 80. istabā.¹⁰

Kurelieši no Skrīveru apkārtnes vēl nav sākuši ceļu uz Kurzemes cietoksni, bet sapnis par neatkarīgu Latvijas valsti jau Maskavā ir noraidīts. Latvijas PSR valdība un administratīvie ierēdņi Daugavpilī gaida pirmā vilciena braucienu uz Rīgu. Sarkanā

armija diezgan precīzi bija izrēķinājusi Rīgas ieņemšanas datumu. Aprēķinu kļūda – 13 dienas. Šīs dienas saistītas ar latviešu leģionāru varonīgajām kaujām pie Mores. Sarkanā armija ieņem Rīgu 1944. gada 13. oktobrī.

Alfrēda Austriņa dzīvesstāstā ir arī kāda likteņa ironija: 1921. gadā, parakstot Optācijas nolīgumu starp Padomju Krieviju un Latviju par pilsoņu brīvprātīgu atgriešanos, viņš nevarēja iedomāties, ka Latvijā atgriezīsies pēc 22 gadu prombūtnes, iespējams, nesasniedzis tos politiskos ideālus, ko bija lolojis, turklāt bez partijas piederības.

1945. gada februārī A. Austriņš kļūst par Latvijas PSR Valsts drāmas teātra direktoru un māksliniecisko vadītāju.¹¹

Otrā pasaules kara beigās un pirmajos pēckara gados (1944–1948) Latvijas PSR Valsts drāmas teātra aktieros valda apmulsums, notiek vērtību un talantu maiņa, sākas cīņa par savu radošo eksistenci un darbs ar svešas ideoloģijas repertuāru. Sākas pielāgošanās, intrigas, savstarpēja nenovīdība, iestājas konkurences etaps, šķiet, ka aktieri vēlas cits citu pārstumt pāri skatuves rampai. Radošais kolektīvs grupējas ap savu šķietami vēlamo līderi. Austriņā arī valda neizpratne, jo pēc divām pārdzīvotām okupācijām cilvēkus nomāc liels pārdzīvojumu slogs. Par to uzskatāmi liecina V. Švarca iesniegums Latvijas PSR Valsts drāmas teātra direktoram b. A. Austriņam.

Viena daļa aktieru simpatizē A. Austriņam, tā ir pirmskara ievērojamāko aktieru paaudze, kura nav emigrējusi uz Rietumiem un cer uz nacionāla teātra izveidi. Emocionāls un skaists ir pirmskara teātra aktieru apsveikums A. Austriņam Līgo svētkos 1945. gadā (sk. 14. att.). Citi meklē ideoloģisku pamatu, simpatizējot jaunajai politiskajai sistēmai. Trešie pakļaujas režisores – bijušās frontinieces Veras Baļunas (1904–1978) intrigām un viņas repertuāra politikai, kas vērsta uz padomju jeb tā saucamo sociālistiskā reālisma dramaturģiju. Aktieri nav spējīgi uz skatuves iemiesot šajās lugās glorificētos tēlus. Tālāk par pieminekļos attēlotajiem padomju vēsturisko personu žestiem viņi netiek. Daudzi iestudējumi kļūst par sava veida farsu.

Pirmais iestudējums pēc kara A. Austriņa vadītajā teātrī ir Viļa Lāča luga “Vedekla”. Pirmizrāde Rīgā notiek 1945. gada februārī. Režisori: Vera Baļuna un Alfrēds Amtmanis-Briedītis (1885–1966). Kurzemē vēl turpinās Otrais pasaules karš. Kurzemes cietoksnis nepadodas. Izraksts no izrādes pieņemšanas akta Latvijas PSR Valsts

drāmas teātrī 1945. gada 31. janvārī: “Balles skatā, kur vācu oficiēris stāsta par sava feldfēbeļa piedzīvojumiem, produktus meklējot, šiem idiotiskajiem vācu smiekliem jāizskan tukšumā. Paklīdušās latviešu meitenes, vācu brūtes, nedrīkst pievienoties šiem smiekliem. Lai skatītājiem sniegtu gandarījumu – Blossfeldu nenošaut pagalmā, bet pie loga, skatītājiem redzot.” Nav zināms, cik skatītāju apmeklēja šo izrādi un vai 1943. gadā uzrakstīto lugu autors ir pielāgojis tā brīža vēsturiskajai situācijai.¹²

Izrāžu zemais mākslinieciskais līmenis liek A. Austriņam kaut ko darīt lietas labā. Viņš sastāda Mākslinieciskās padomes programmu ar astoņiem punktiem. Viens no punktiem paredz pārskatīt aktieru talanta atbilstību teātrī uzvestajām lugām. Pirmskara teātra aktierus neaiztiek, bet jaunpienācēji stājas komisijas priekšā.¹³

Pēc A. Austriņa uzaicinājuma izteikt domas par šādu darba programmu “b. Zandersons piebilst, ka vajadzētu pārrunāt arī jautājumu par ideoloģisko izglītību”.

Tobrīd, pēc kara, teātrī ir tikai divi partijas biedri: aktieris Rihards Zandersons (1910–1981) un aktrise Sigrīda Grīse-Jasjukeviča (1911–1975). Šie divi partijas biedri mēģina ar komunistu ideoloģiju aktierus pievērst pareizajai politiskajai orientācijai un vienlaikus sakārtot visu Drāmas teātra kolektīva māksliniecisko izaugsmi. Visaktīvākais ir R. Zandersons. Teātrī sāk darboties trīs pulciņi. R. Zandersona atskaite teātra partijas pirmorganizācijā 1949. gada 22. jūnijā:

“1. pulciņš – vada Desmitnieks, 24 līdzdalībnieki. Studē dialektisko materiālismu.

2. pulciņš – vada b. Lielauss, 21 dalībnieks. Studē Ļeņina darbu “Ko darīt?” un “Divas taktikas”.

3. pulciņš – vada A. Austriņš, 13 dalībnieki. Izstudējuši trīs nodaļas no partijas vēstures īsā kursa.”¹⁴

Par pieņemamu formu radošo kolektīvu audzināšanai teātra komunistu partijas šūniņa atzīst 1940. gada Latvijas okupācijas periodā ievazāto sienasavīžu fenomenu.

1949. gada 30. septembrī Latvijas PSR Valsts Akadēmiskā drāmas teātra partijas pirmorganizācijas atklātajā sēdē, kurā ir viens dienas kārtības punkts, notiek sienasavīzes veidotāju atskaite par 1949. gadu. Par kritiku un paškritiku atbildīgie Alfrēds Jaunušans (1919–2007), Konrāds Kvēps (1891–1961) un b. Vītoļiņš. R. Zandersons prasa b. Jaunušanam redkolēģijas darbības protokolus,

taču tie nav rakstīti. Amati redkolēģijā sadalīti šādi: atbildīgā redaktore – Olga Krūmiņa (1909–1992); sekretāre – Maiga Mainiece (1925–2001); redaktora vietnieks – A. Jaunušans; informācijas vācējs – A. Milberts; aktīvisti – A. Amtmanis-Briedītis, Žanis Katlaps (1907–1968), Vitoliņš, Kvēps. Sapulcē izskan ieteikumi, ka, lai uzlabotu sienasavīzes darbu, redkolēģijai palīgā jāpieaicina visi teātra proforgi. Sapulcē cits citu slavē par labi padarītu darbu, vienīgi A. Austriņš izvērš nesaudzīgu kritiku: *“Reizēm rodas divas patiesības, raksti jāpārbauda, un abas patiesības sniegt vienā avīzes numurā. Nerakstīt avīzē, baidoties samaitāt attiecības, pret to jācīnās, jāizskauž padomju “piepampušie buržuji”.*” A. Austriņš ierosina sienasavīzes darbu novērtēt kā neapmierinošu. R. Zandersons, S. Grīse-Jasjukeviča atbalsta A. Austriņa priekšlikumu. Balsojot vienbalsīgi nolemj redkolēģijas darbu atzīt par neapmierinošu.¹⁵

Šīs sienasavīzes izveidošana un tās apspriešana atklātajā partijas sapulcē no šodienas skatpunkta izskatās kā farss. Daudzi aktieri teātrī to uzskata par “vella dzišanu”. Domājams, teātrī savas vietas ieņēmuši VDK savervētie ziņotāji. Noprotams, ka A. Austriņš šo sistēmu, kas bija iedibināta jau Padomju Krievijā, izprot, jo no tās ir cietis arī pats. Viņš ir ļoti uzmanīgs, tāpēc arī seko tik krasi iebildumi. Ideoloģija sāk valdīt pār mākslu.

A. Austriņš ātri saprot, ka teātra virsvadību nosaka Rīgas pilsētas partijas komiteja. Viņa centieni teātra repertuārā ieviest līdzsvaru starp latviešu dramaturģijas klasiku (Blaumanis, Aspazija, Rainis) un padomju dramaturģiju cieš neveiksmi.

Lūk, viens no uzskatāmākajiem piemēriem. 1949. gadā teātrī apspriež otrā pusgada repertuāra plānu, kurā R. Zandersons saka: *“Uz Oktobra svētkiem bija paredzēts iestudēt A. Upīša “Zaļo zemi”. Bet, ņemot vērā, ka Oktobra svētku lugai ir jāapvieno b. Staļina 70 gadu dzimšanas dienas svinības, izvēlējamies lugu “Cilvēks ar šauteni”.*”¹⁶

Te nu pirmo reizi repertuārā parādās vadonības tēma, kas ik pa laikam turpmāk par sevi atgādina visos Latvijas PSR teātros.

1948. gada 27. maijā notiek Mākslas lietu pārvaldes komunistu partijas organizācijas sapulce, kurā piedalās biedri Dmitrijevs, Balodis, Šlosbergs, Zandersons, Austriņš. Šīs sapulces dienaskārtība:

1. A. Austriņa uzņemšana komunistu partijā.

2. Izveidot partijas organizāciju Drāmas teātrī.”

Sapulces protokolā ierakstīti trīs jautājumi, uz kuriem jāatbild A. Austriņam:

- “1. Pastāstiet sīki, kāpēc jūs izslēdza no partijas.
2. Kādu politisko literatūru lasāt.
3. Kā vērtējat ar jums notikušo. Vai jūsos nav kādu rūgtu mieļu.”

Atbilde uz pirmo jautājumu:

“Atgriezoties no Somijas, man neatdeva partijas biļeti un mani izsauca partijas lietu izmeklētājs, kurš man paziņoja, ka esmu bijis tuvu pazīstams ar tautas ienaidniekiem – latviešiem, turklāt esot Padomju Savienības sūtniecības Somijā darbinieku iesniegums par to, ka dezorganizējis kolonijas dzīvi, neesmu piešķīris malku ēdnīcai, slēdzis bibliotēku un organizējis citas sadzīves nekārtības, kā arī aicinājis pie sevis ārzemniekus un kopā ar tiem iedzēris. Trīs diplomātiskajās misijās man esot bijušas intīmas attiecības ar sūtniecības darbinieku sievietēm. Tādas pašas attiecības man esot bijušas ar kādu somu sociāldemokrāta sievu. Nekādi tieši pierādījumi man netika uzrādīti.”

Rīgas pilsētas Staļina rajona partijas komitejas pārstāvis Dmitrijevs sapulcē neizteicās.

R. Zandersons: “Biedrs Austriņš mācējis tikt skaidrībā par cilvēkiem, bet daži diplomātiskie ieradumi radījuši iespaidu, ka viņš nav līdz galam atklāts.”¹⁷

Lasot A. Austriņa teikto partijas sapulcē par viņa represēšanas iemesliem, redzam, cik veikli un banāli tika sameistarota apsūdzība lielās tīrīšanas kampaņas laikā 1937./38. gadā Padomju Savienībā.

Ja šobrīd kādā no Krievijas arhīviem būtu izdevība lasīt A. Austriņa personīgo lietu, tajā atrastu režisora Eduarda Smiļģa (1886–1966) vārdu, viņš būtu viens no tiem nacionālistiem, kurš minēts A. Austriņa apsūdzībā. Pats Smiļģis raksta – kad 1920. gada aprīlī viņš ar Andreju Upīti (1877–1970) gatavojās atgriezties Latvijā, vairākas dienas dzīvojis pie Austriņa.¹⁸ E. Smiļģa biogrāfijā šis ir neskaidrs posms – it kā kāda iemesla dēļ viņš bēguļojis Padomju Krievijā. Arī A. Upītim bijuši sarežģījumi. Šiem kungiem atgriezties Latvijā noteikti palīdzēja A. Austriņš. 1920. gada aprīļa sākumā vienā vagonā uz Latviju brauc Eduards Smiļģis, Andrejs Upītis un Indriķis Zeberiņš (1882–1969).

Domājams, ka A. Austriņa uzņemšana partijā jāuzskata par izņēmumu. Protokolā rakstīts, ka viņš vienbalsīgi tiek uzņemts partijas rindās, nevis atjaunots. Nepatiesi represēto komunistu atjaunošana partijas rindās sākās tikai pēc Staļina nāves.

Vai atkārtota iestāšanās komunistu partijā Latvijas PSR ir viņa paša iniciēta griba vai tā bijusi Maskavas vēlme, vai arī tie, kuri

1944. gadā viņu norīko darbā uz Rīgu, vēlējas pavērot, kādas gribas izpausmes viņš īstenos? Vai tiešām viņš ir nepatiesi represēts?

A. Austriņš nacionālkomunistu darbībā neiesaistās divējādu iemeslu dēļ: nacionālkomunistiem zināma viņa darbība Padomju Krievijas un PSRS institūcijās, savukārt pats A. Austriņš nevēlas otrreiz iekulties nepatīkšanās, kas saistītas ar represijām.

Savu darba mūžu A. Austriņš beidz 1959. gada 21. maijā pēc paša vēlēšanās veselības stāvokļa dēļ, būdams Latvijas PSR Teātra biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks un almanaha “Teātris un dzīve” sastādītājs (1.–4. sējums, 1956–1960).¹⁹ Šeit vietā atgādināt, ka šajā darbā viņa tiešais priekšnieks ir E. Smiļģis – Latvijas PSR Teātra biedrības vadītājs. Arī pēckara posmā A. Austriņa darbu Latvijā ļoti atbalsta E. Smiļģis, kurš raksta dažādus ieteikumus, rekomendācijas, raksturojumus un lūgumus. Domājams, ka tā bija īpaša pateicības izpausme A. Austriņam par viņa palīdzību E. Smiļģim atgriezties Latvijā 1920. gadā un varbūt vēl kas vairāk.

Jau 1957. gada 17. jūnijā A. Austriņš raksta lūgumu Latvijas PSR kultūras ministram J. Ostrovskim pārrēķināt pienākošos pensiju, jo meita no pirmās laulības, kura dzīvo Maskavā, ir nonākusi grūtos materiālos apstākļos, tas viss kopā viņu spiež meklēt piepeļņu.²⁰

Varbūt ievērojamo latviešu teātru aktieru apaļo jubileju rīkošana bija daudz svarīgāka par A. Austriņa darba nopelniem latviešu teātru attīstībā Padomju Krievijā un pēc Otrā pasaules kara Latvijā, jo vienīgo apbalvojumu Padomju Latvijā – krūšu nozīmi “Par teicamu darbu” – viņš saņem 1957. gada 29. jūlijā no PSRS kultūras ministra N. Mihailova kā Baltijas teātru pavasara skates organizētājs.²¹

A. Austriņa biogrāfijas epizodes uzskatāmi parāda, ka sistēma, kas sludināja laimīgu dzīvi komunismā un kurai viņš uzticīgi kalpoja, viņu pašu kā personību noniecināja. Kā šobrīd redzam, šie ideāli bijuši tikai ilūzijas. Šķiet, ka mūža nogalē viņš to saprot vislabāk. A. Austriņš nomirst 1963. gadā. Par viņa piemiņas saglabāšanu cenšas rūpēties sieva Mirdza. Lūk, ko 1978. gada 29. decembrī aktrise Lidija Pasternaka-Freimane raksta M. Austriņai: “... Pārrunājot šo jautājumu Teātra biedrības prezidijā, kopīgi ar Valsts akadēmiskā teātra direktora vietnieku un pārējo valdību esam nolēmuši, ka sakarā ar Akadēmiskā drāmas teātra 60 gadu jubileju noturēsim piemiņas brīdi pie Jūsu vīra kapa.”²²

Šogad – 2013. gadā paiet 120 gadi kopš Alfrēda Austriņa dzimšanas dienas un 50 gadi kopš nāves dienas.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

- ¹ Šiem sešu mēnešu medmāsu kursiem 1942. gadā bija divi izlaidumi. Katrā kursā mācījās un tos beidza 200 dažādu tautību meitenes no Latvijas. Skolas direktors bija Rogulis. 1968. gadā izdevniecība "Liesma" laida klajā Veltas Spāres biogrāfisku romānu "Tirleānas meitenes". Šis literārais darbs veltīts abu kursu beidzējām. Romānā aprakstītās komsordzes prototips ir Mirdza Austriņa. No šā romāna nosaukuma tika aizgūts dažādos materiālos vēlāk lietotais nosaukums – Tirleānas meitenes.
- ² Latvijas Okupācijas muzeja krājums (turpmāk: OMF) 2300/599-603 – video liecību kolekcija.
- ³ Austrīņš Alfrēds [šķirkliis] (1981). No: *Latvijas padomju enciklopēdija*. 1. sēj., Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 530. lpp.; Biruta Gudriķe (1991). Austrīņš Alfrēds. No: *Teātris un kino: enciklopēdija*. 1. sēj., Rīga: Preses nams, 67. lpp.
- ⁴ OMF, A. Austriņa mape. Tulkojums no krievu valodas.
- ⁵ Andrejs Edvīns Feldmanis (2002). *Maslenku traģēdija – Latvijas traģēdija*. Rīga: Latvijas 50 gadu okupācijas fonds; Ojārs Niedre, Viktors Daugmalis (1999). *Slepenais karš pret Latviju*. Rīga: Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs.
- ⁶ *Nolīgums starp Latviju un Krieviju par pilsonības optācijas kārtību, atgriešanos dzimtenē, par abu nolīgumu slēdzēju pilsoņu īpašuma izvešanu un likvidēšanu* (1921). Rīga: b.i.
- ⁷ Ainārs Lerhīš (1998). Latvijas ārpolitiskā dienesta un Ārlietu ministrijas pirmie darbības gadi (1919. gads – 20. gadu pirmā puse). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*, 2, 109. lpp.
- ⁸ Ādolfs Šilde (1976). *Latvijas vēsture, 1914–1940*. Stokholma: Daugava, 368. lpp.
- ⁹ Zviedrijas Valsts arhīvs (Riksarkivet INK. UTERIKES DET. T., D. No 176). Tulkojums no franču valodas.
- ¹⁰ OMF, A. Austriņa mape. Darba apliecība, izdota A. Austriņam 1944. gada 31. martā. GUM (saīsinājums krievu val.) – valsts universālveikals.
- ¹¹ OMF, A. Austriņa mape. V. Švarca iesniegums LPSR Valsts drāmas teātra direktoram b. A. Austriņam. Pētījumā aprakstītajā laika periodā teātrim ir divi nosaukumi: LPSR Valsts drāmas teātris un LPSR Valsts Akadēmiskais drāmas teātris.
- ¹² Latvijas Valsts arhīvs (turpmāk: LVA), 87–1–48.
- ¹³ LVA, 86–1–30, 19. lpp.
- ¹⁴ LVA, PA-1699-1-1A.
- ¹⁵ Turpat.
- ¹⁶ Turpat.
- ¹⁷ OMF, A. Austriņa mape.
- ¹⁸ Turpat.
- ¹⁹ Turpat; Gudriķe. Austrīņš Alfrēds, 67. lpp.
- ²⁰ OMF, A. Austriņa mape.
- ²¹ Turpat.
- ²² Turpat.

1. att. 1919. gads. Alfrēds Austriņš (otrais no kreisās) čekas (VČK – Tautas komisāru padomes Viskrievijas Ārkārtas komisija cīņai pret kontr-revolūciju un sabotāžu) nodaļas vadītāja palīga darbā. Trešais no kreisās Felikss Dzeržinskis

2. att. Padomju Krievijas diplomāti 1920. gadā Siguldā. Pirmais no kreisās Alfrēds Austriņš

3. att. Padomju Krievijas diplomātisko darbinieku grupa, 1922. gads. Otrajā rindā sestais no labās (ar gaišo plātmali) Alfrēds Austrīņš

4. att. PSRS vēstniecības darbinieki Japānā ap 1925.–1927. gadu. Ar krustiņu atzīmēts Alfrēds Austrīņš

5. att. PSRS diplomātiskie darbinieki Zviedrijā 1929. gadā. Trešais no kreisās Alfrēds Austriņš, ceturtais – Aleksandra Kolontaja

6. att. Alfrēds Austriņš (no labās) ceļojumā pa Urugvaju 1935. gadā

7. att. PSRS diplomāti Zviedrijā, Stokholmā, 1932. gadā. Ar krustiņu atzīmēti Aleksandra Kolontaja un Alfrēds Austriņš

8. att. Latvijas PSR Valsts drāmas teātra izrāde “Mistera Perkinsa misija Boļševiku zemē”. No kreisās: Ričards Zandersons, Seglenieks, Anta Klints, Kārlis Osis. Pirmizrāde 1945. gada 24. martā

9. att. Latvijas PSR Valsts drāmas teātra izrāde "Inženieris Sergejevs". Pirmizrāde 1945. gada 9. jūnijā

10. att. Sienasavīzes redakcija ar talciniekiem Latvijas Nacionālajā teātrī 1941. gadā padomju okupācijas laikā. No kreisās: 1. Alberts Bergmanis, 2. Kārlis Bērziņš, 3. Voldemārs Valdmanis, 4. Kārlis Sebris, 5. Nīna Melbārde, 6. Bruno Pukss (Puksis), 7. Arnolds Mīlbrets, 8. Jānis Lejiņš, 9. Karps Klētnieks, 10. Ludviġs Bārs, 11. Krišjānis Spricenieks, 12. Anna Treimane (mašīnrakstītāja)

11. att. Alfrēds Austriņš 50. gados

12. att. Alfrēda Austriņa darba apliecība, izrakstīta 1944. gada 30. jūlijā

13. att. Alfrēda Austriņa darba apliecība, izrakstīta 1944. gada 31. martā

Līgo svētkos
1945.g.

Latvijas vasara ir atkal
nospimusi vainagu. Tā sākusi
to ar strajiem parasaŗa ziedināŗu
un nobeidz ar Līgo vakara jām-
zāŗu klēŗjiem, kas zilli izelŗo
rareno dzīvības spēŗu. Mums
geltrā katram omardojosŗ vainēŗs,
bet visus mūs apŗij vainags, ko
pimusi vasara un mīla dzimtenes
zene. Ko dzimtene vainago, tam
jāatpīŗgst!

Precīcinām mīlo direktoru,
mūsu-b. Austrīŗu!

M. Smitdane

E. S. Spielberge,

H. K. Klīns

A. A. Avotiņa

E. R. R. R.

B. M. M.

A. Brechmane

L. L. L.

14. att. Aktieru apsveikums Alfrēdam Austrīŗam
1945. gada Līgo svētkos